

Agnieszka Lew

Politechnika Rzeszowska
e-mail: a-lew@prz.edu.pl

**OSZUSTWA KSIĘGOWE W OBSZARZE
PRZYCHODÓW I KOSZTÓW WPŁYWAJĄCE NA
WIARYGODNY OBRAZ JEDNOSTKI GOSPODARCZEJ
WYKRYWANE PRZEZ BIEGŁEGO REWIDENTA**

**ACCOUNTING FRAUD IN THE AREA OF INCOME
AND EXPENSES AFFECTING A RELIABLE PICTURE
OF THE ENTITY DETECTED BY THE AUDITOR**

DOI: 10.15611/pn.2017.471.27

Streszczenie: W artykule poruszono problematykę związaną z możliwością wystąpienia oszustw księgowych w zakresie przychodów i kosztów w sprawozdaniu finansowym, na które powinien zwrócić uwagę biegły rewident przy badaniu sprawozdania finansowego. Związane to jest z chęcią podniesienia wiarygodności sytuacji finansowej danej jednostki gospodarczej. Celem artykułu jest wskazanie obszarów ryzyka związanych z oszustwami księgowymi przychodów i kosztów, które mogą pojawić się w związku z dynamicznym rozwojem i globalizacją rynków kapitałowych. Ukazano także klasyfikację technik oszukańczej sprawozdawczości finansowej w zakresie przychodów i kosztów, które mogą pomóc w wykrywaniu oszustw. W wyniku badań wysnuto m.in. wniosek, że wysokie morale i etyka osób ze służb finansowo-księgowych mogą zmniejszyć ryzyko oszustw. Omówiono również sygnały ostrzegawcze, które mogą pojawić się w przypadku manipulowania wynikiem finansowym, na które powinni zwracać uwagę zarówno biegli rewident, ale także osoby zarządzające daną jednostką gospodarczą. Zaprezentowano też techniki wykrywania nadużyć w zakresie przychodów i kosztów, które mogą pomóc w odnalezieniu źródeł oszustw księgowych. Zastosowaną metodą badawczą w artykule jest krytyczny przegląd literatury polskojęzycznej.

Słowa kluczowe: oszustwa księgowe, przychody i koszty, wiarygodność, biegły rewident.

Summary: The article deals with issues related to the possibility of accounting fraud in the scope of income and expenses in the financial statements, which should be noted by the auditor during the audit of financial statements. This is related to the desire to improve the credibility of the financial situation of an enterprise. The purpose of this article is to identify the areas of risk associated with bookkeeping of revenue and expenses that may arise in connection with the dynamic development and globalization of capital markets. The classification of fraudulent financial reporting techniques in terms of revenue and costs, which can help detect fraud, has also been shown. As a result of research it has been concluded that high morale and ethics of people with financial-accounting services can reduce the risk of fraud. There are

also warnings that may appear in the case of manipulation of financial results, which should be addressed both by statutory auditors but also by managers of the entity. There are also techniques to detect fraud in revenue and costs that can help find sources of accounting fraud. The research method used in the article is a critical review of Polish-language literature.

Keywords: accounting fraud, income and expenses, reliability, auditor.

1. Wstęp

Prężny rozwój działalności wolnorynkowej możliwy jest dzięki wszechobecnej globalizacji, która pozwala łatwiej i szybciej zdobywać nowe rynki i nowych odbiorców danego towaru czy usługi. Ale stwarza także zagrożenia związane z chęcią pomnażania zysków na granicy prawa albo całkowicie poza nim.

Podstawowym źródłem informacji o sytuacji finansowej w jednostce gospodarczej jest sprawozdanie finansowe. Z tego też powodu jest ono najbardziej narażone na manipulowanie danymi w nim prezentowanymi. Szczególnie newralgicznymi i wrażliwymi na oszustwo kategoriami są przychody i koszty kształtujące wynik finansowy, a zarazem wpływające na całość sprawozdania finansowego. Podstawą podjęcia racjonalnych decyzji jest prawidłowa informacja, która gdy jest zniekształcona – poprzez oszustwa księgowo – zaburza rachunek ekonomiczny i powoduje zakłócenia w funkcjonowaniu mechanizmów rynkowych [Hulicka 2008, s. 8]. Celem artykułu jest ukazanie obszarów, w których mogą wystąpić oszustwa księgowo w zakresie przychodów i kosztów, na które powinien zwrócić szczególną uwagę biegły rewident podczas badania sprawozdania finansowego, a także technik pomocnych w wykrywaniu takiej sytuacji. Wykrycie takich obszarów może mieć wpływ na postrzeganie jednostki gospodarczej przez interesariuszy sprawozdań finansowych. Metodą badawczą, którą zastosowano w tym artykule, służącą do realizacji tak założonego celu, jest krytyczny przegląd literatury polskojęzycznej.

2. Główne obszary ryzyka związane z oszustwami księgowymi

Oszustwa księgowo stały się jednym z najważniejszych problemów współczesnego funkcjonowania jednostek gospodarczych. Jak podaje Krajowy Standard Rewizji Finansowej 315 – *Identyfikacja i ocena ryzyk istotnego zniekształcenia dzięki zrozumieniu jednostki i jej otoczenia* [Uchwała z 10 lutego 2015], istnieją takie sytuacje w bieżącej działalności jednostki, które – w sprzyjających warunkach – pozwalają na łatwiejszą manipulację danymi prezentowanymi w sprawozdaniu finansowym, w szczególności w zakresie przychodów i kosztów. Zaliczyć do nich można m.in.:

- Duże zmiany organizacyjne, takie jak podział, przejęcie, łączenie.
- Zagrożenia związane z kontynuacją działalności i płynności.
- Działalność prowadzona w rejonach niestabilnych gospodarczo.
- Trudności w dostępie do kredytów i kapitału.

- Szeroko pojęte zmiany w środowisku IT.
- Zapytania związane z prowadzeniem działalności albo osiąganymi wynikami finansowymi danej jednostki gospodarczej ze strony organów regulacyjnych lub rządowych.
- Występowanie w przeszłości zniekształceń, błędów i korekt na zakończenie danego okresu.
- Znaczące kwoty niestandardowych i nietypowych transakcji, obejmujące transakcje z jednostkami z grupy oraz powodujące powstawanie znaczących przychodów na koniec okresu.
- Zastosowanie nowych przepisów w zakresie rachunkowości.
- Postępowania sądowe i częste kontrole zewnętrzne.
- Zdarzenia niepewne co do wyceny i dokonywanie szacunków księgowych.

Występowanie tych sytuacji w danej jednostce gospodarczej nie oznacza automatycznie, że w danym zakresie zostało dokonane jakieś oszustwo, które wpłynie negatywnie na przychody i koszty jednostki gospodarczej, a zarazem na jej wiarygodność. Pojawienie się tych obszarów może być jednak wskazówką – dla biegłego rewidenta, ale także dla osób zarządzających i kierujących daną jednostką gospodarczą – że z większą dokładnością trzeba przyjrzeć się tym zagadnieniom. W przypadku biegłego rewidenta pomocą tu może zachowanie ostrożności, niezależności i obiektywizmu, a zarazem zawodowego sceptycyzmu, charakteryzujące jego postawę jako osoby zaufania publicznego, szczególnie w przypadku badania sprawozdań finansowych, gdzie zadaniem biegłego rewidenta jest potwierdzenie rzetelności i prawidłowości zawartych danych w sprawozdaniu finansowym.

To, co może wpłynąć na osobę manipulującą przychodami i kosztami w jednostce gospodarczej, zawiera się w tzw. trójkacie oszustw [Pfaff 2008, s. 159]. Są to okoliczności, które sprzyjają zaistnieniu oszustwa księgowego. Biegły rewident, przeprowadzając procedury badania, powinien wziąć pod uwagę te informacje, które mogą dostarczyć mu wskazówek, że zaistniało oszustwo w zakresie przychodów czy kosztów.

Należą do nich:

- Naciski związane z osobistymi potrzebami danej osoby, niepodzielanymi przez innych.
- Możliwości pojawiające się przy braku kontroli wewnętrznej i słabej etyce, które mogą spowodować myślenie, że oszustwo pozostanie niewykryte.
- Usprawiedliwianie samego siebie tłumaczeniem, że „nic wielkiego się nie stało” albo że „dana rzecz mi się po prostu należy”.

Dlatego tak ważne stają się wysokie morale i etyka osób sprawujących nadzór nad jednostką oraz wyższego kierownictwa jednostki gospodarczej w codziennym działaniu. To po to, aby dawać przykład swoim postępowaniem, ale także aby wykluczyć lub zmniejszyć ryzyko pojawienia się oszustw w zakresie przychodów i kosztów w sprawozdaniu finansowym.

3. Klasyfikacja technik oszukańczej sprawozdawczości finansowej w zakresie przychodów i kosztów

Dokonując analizy występujących w praktyce metod fałszowania sprawozdań finansowych, a zarazem i poszczególnych kategorii składających się na to sprawozdanie, można połączyć je w pewne zbiory i zrealizować drobiazgową klasyfikację. Mogą pojawić się oszustwa związane m.in. z wartością majątku i kapitału własnego, stanem rezerw na zobowiązania, zadłużeniem, niewłaściwym ujawnieniem czy też manipulacją w zakresie wyniku finansowego. W związku ze specyfiką artykułu szerzej omówione zostaną przychody i koszty wpływające na wynik finansowy (szerzej np. [Kutera i in. 2006, s. 109–146]).

Wynik finansowy jest kategorią ekonomiczną najbardziej narażoną na oszustwa, szczególnie gdy system premiowania zarządu jest związany z wysokością dochodu jednostki gospodarczej. Jest też kategorią, w której istnieje wiele możliwości manipulowania danymi kształtującymi przychody i koszty. Zmiany w tym zakresie mogą powodować zaniżanie lub zawyżanie danej pozycji. Warto też zwrócić uwagę w tym przypadku, że najczęściej dochodzi do zawyżania wartości majątku czy kapitałów własnych i zarazem wyniku finansowego i obniżania rezerw na zobowiązania, ponieważ tak przedstawiona sytuacja finansowa jednostki gospodarczej jest najbardziej korzystna. Może jednak dojść do takiej sytuacji, gdzie zarząd świadomie będzie zaniżał wartość aktywów i zawyżał zadłużenie, szczególnie w przypadku zmiany właściciela i chęci sprzedaży jednostki gospodarczej po jak najniższej cenie [Kutera 2016, s. 130].

Generalnie najbardziej typowym podziałem technik manipulowania wynikiem finansowym są zniekształcenia w poszczególnych kategoriach, które zostały – dla większej przejrzystości – skatalogowane w podziale na przychody i koszty [Hulicka 2008, s. 62–63]. Do głównych kategorii podziału możemy zaliczyć w zakresie:

- Przychodów:
 - Przedwczesne uznawanie przychodów.
 - Ujęcie w księgach rachunkowych przychodów fikcyjnych.
 - Przesunięcie przychodów do okresów późniejszych.
 - Dokonywanie sprzedaży warunkowej.
 - Ceny transferowe.
 - Zawieranie kontraktów długoterminowych.
 - Przyśpieszone fakturowanie w przypadku, gdy jeszcze faktyczna sprzedaż nie nastąpiła.
 - Nieuzasadnione rozwiązywanie odpisów aktualizacyjnych i rezerw.
- Kosztów:
 - Manipulowanie amortyzacją.
 - Nadużywanie wysokości szacunków związanych z kosztami.
 - Przesuwanie kosztów danego okresu do okresów przyszłych, np. aktywowanie kosztów albo spowolnienie amortyzacji.

- Brak zawiązania odpisów aktualizacyjnych lub rezerw.
 - Manipulowanie ujmowaniem kosztów na przełomie roku obrotowego.
- Bezpośrednio na wynik finansowy wpływ mają również nieprawidłowości ujawnione w poszczególnych pozycjach bilansu, takich jak: niewłaściwa wycena zapasów, należności, zobowiązania, koszt wytworzenia produktów gotowych czy produkcji niezakończonych, które gdy zostaną ujawnione, mogą spowodować spadek wiarygodności sprawozdania finansowego danej jednostki gospodarczej [Przewodnik... 2015].
- Dokonując analizy struktury wyniku finansowego, powinno się zwrócić uwagę przede wszystkim na dwie pozycje: zysk (stratę) ze sprzedaży i wynik finansowy netto. Przy dużej rozbieżności pomiędzy tymi pozycjami należy dokładnie przeglądnąć pozostałe pozycje. Dodatkowo przydatna dla biegłego rewidenta staje się umiejętność analizy struktury wyniku finansowego. Wynika to z tego, że kategoria zysku (straty) netto nie odnosi się tylko do faktycznej, rzeczywistej działalności gospodarczej, ale także do zastosowania specyficznych zapisów prawa, które powodują zmianę prezentowanego wyniku finansowego. Całkiem inne znaczenie mają przychody ze sprzedaży, które przedstawiają faktyczne działanie jednostki gospodarczej, a inny wydzźwięk ma rozwiązanie odpisów na należności, które choć zrobione zgodnie z obowiązującym prawem, trochę „sztucznie” wpływają na wynik finansowy i wynikają z szacunków wyceny danej pozycji bilansowych [Kutera, Surdykowska 2009, s. 156].

4. Sygnały ostrzegawcze manipulowania wynikiem finansowym

Przedstawione obszary ryzyka oszustw księgowych w zakresie przychodów i kosztów, które zaciemniają wynik finansowy, można jeszcze bardziej precyzyjnie wyodrębnić, po to, aby łatwiejsze stało się zidentyfikowanie możliwego zagrożenia wiarygodności sprawozdania finansowego w trakcie badania sprawozdania finansowego przez biegłego rewidenta. Niemniej jednak lista ta może być wykorzystywana do wykrywania symptomów manipulacji przychodami i kosztami dla wszystkich zainteresowanych interesariuszy.

Najczęściej wykorzystywanym narzędziem do ujawniania istotnych nieprawidłowości jest zastosowanie tzw. *red flags*, które mogą wskazywać, że dany obszar analizowanej pozycji może być w znacznym stopniu narażony na ryzyko wystąpienia nadużycia lub oszustwa. Z analizy literatury z zakresu rachunkowości (por. [Kutera 2016, s. 139–140; Hulicka 2008, s. 62 i dalsze; Kutera, Surdykowska 2009, s. 156 i dalsze; Kutera i in. 2006, s. 57 i dalsze; Przewodnik... 2015]), ale także z doświadczeń praktycznych można wyodrębnić następujące sygnały ostrzegawcze:

W zakresie przychodów:

- Nielatwe do wytłumaczenia wydłużenie cyklu rotacji należności w dniach.
- Nietypowy wzrost marży brutto.
- Ciągły ujemny przepływ środków pieniężnych z działalności operacyjnej przy równoległej prezentacji zysków lub ich wzrostów.
- Umarzanie zobowiązań z jednostkami powiązаныmi.

- Nietypowy wzrost sprzedaży jednostki gospodarczej w porównaniu z konkurencją.
- Nietypowe i trudne operacje gospodarcze pojawiające się pod koniec roku obrotowego.
- Pojawianie się faktur mających znamiona nieprawidłowych dokumentów.
- Duża część prezentowanych przychodów pochodząca z transakcji z jednostkami powiązanymi.
- Pojawianie się umów sprzedaży z klauzulą odkupu.
- Pojawianie się faktur sprzedaży, których zakończenie nastąpiło w kolejnym roku obrotowym, albo ujmowanie wielu korekt faktur sprzedaży zarejestrowanych w poprzednim okresie sprawozdawczym.
- Znaczne przychody finansowe związane są z wyceną bilansową krótkoterminowych aktywów finansowych lub mało rzetelnych szacunkach przychodów w kontraktach długoterminowych.
- Pojawienie się wysokiej kwoty przychodów z rozwiązania odpisów aktualizujących i rezerw na zobowiązania.

W zakresie kosztów:

- Niełatwe do wytłumaczenia skrócenie cyklu rotacji zobowiązań w dniach.
- Nietypowy wzrost marży brutto.
- Ciągły ujemny przepływ środków pieniężnych z działalności operacyjnej przy równoległej prezentacji zysków lub ich wzrostów.
- Pojawienie się po weryfikacji pozycji bilansowych potrzeby dodatkowych rezerw na zobowiązania, odpisów aktualizujących na należności lub odpisów z tytułu utraty wartości akcji, zapasów itp.
- Pojawianie się faktur mających znamiona nieprawidłowych dokumentów.
- Nieprawidłowe aktywowanie kosztów, np. w środkach trwałych w budowie, rozliczeniach międzyokresowych czynnych czy produkcji w toku.
- Duża liczba transakcji z jednostkami powiązanymi.
- Manipulacja „cichymi” rezerwami.
- Zbyt niskie koszty finansowe związane z wyceną bilansową krótkoterminowych aktywów finansowych czy oszacowanych odsetek od zobowiązań.
- Pojawienie się na kontach kosztowych na początku danego roku obrotowego faktur zakupowych dotyczących transakcji związanych z poprzednim okresem sprawozdawczym.
- Niezbyt rzetelna wycena kontraktów długoterminowych lub zaniżanie kosztów.
- Duże kwoty kosztów oparte na szacunkach.
- Szybki i/lub nietypowy wzrost rentowności sprzedaży, szczególnie w porównaniu z konkurencją.
- Niewytłumaczalny spadek procentowej wielkości rezerw na gwarancje i podobne roszczenia w porównaniu z konkurencją i poprzednimi okresami.

Zaprezentowana lista *red flags* z zakresu przychodów i kosztów nie jest listą zamkniętą. Nie oznacza ona także, że wystąpienie danej sytuacji w badanej jednostce gospodarczej powoduje powstanie oszustwa. To jest tylko pewnego rodzaju wskazówka dla biegłego rewidenta, aby zwrócić baczniejszą uwagę na dane zagadnienie.

5. Techniki wykrywania nadużyć w zakresie przychodów i kosztów

Zasada współmierności przychodów i kosztów wskazuje, że w księgach rachunkowych powinny zostać ujęte wszystkie przychody i koszty, które zostały poniesione w danym roku obrotowym, niezależnie od terminu ich zapłaty [Ustawa z 29 września 1994].

Dlatego też jednostka gospodarcza powinna zaprezentować w swoich księgach rachunkowych przychody i koszty pewne i faktycznie zaistniałe w danym okresie. Stąd największe problemy i możliwość oszustw pojawiają się w przychodach i kosztach na przełomie okresów sprawozdawczych. Z zaobserwowanej praktyki wprowadzania dokumentów do ksiąg rachunkowych można wysnuć wniosek, że dokumenty kosztowe i przychodowe, które pojawiają się w jednostce gospodarczej przed zamknięciem ksiąg rachunkowych i sporządzeniem sprawozdania finansowego, ujmują się w księgach roku ubiegłego, a w sytuacji gdy dokument wpłynął po zamknięciu ksiąg i sporządzeniu sprawozdania, ujmują się w bieżącym roku obrotowym.

Celowe naruszanie tej zasady jest najprostszym i najczęściej stosowanym oszustwem w zakresie przychodów i kosztów. Szczególnie łatwym do zastosowania w sprzyjających warunkach w jednostkach powiązanych, gdzie pod koniec roku jednostki te znają już wstępnie wielkość swojego wyniku finansowego i mogą dokonać transakcji pozornych, które zostaną skorygowane już po zakończeniu badania sprawozdania finansowego przez biegłego rewidenta [Kutera, Surdykowska 2009, s. 172 i dalsze]. Czasami dochodzi do nadużyć w jeszcze większym zakresie, gdy zdarzenie gospodarcze zaistniałe między dwoma jednostkami gospodarczymi celowo prezentowane jest u jednej z nich w poprzednim okresie sprawozdawczym (jako koszt), a u drugiej w bieżących księgach rachunkowych (jako np. przychód ze sprzedaży).

Biegły rewident, podejrzewając zaistnienie takiej sytuacji, może wykorzystać dostępne techniki wykrywania takich oszustw z zakresu przychodów i kosztów, po to aby wyeliminować lub zneutralizować wpływ takich zdarzeń na rzetelność i wiarygodność sprawozdania finansowego. A należą do nich [Kutera 2016, s. 160 i dalsze]:

- Porównanie danych związanych z poszczególnymi przychodami i kosztami ujętymi w rachunku zysków i strat z dodatkowymi informacjami i objaśnieniami i ustalenie powstałych rozbieżności.
- Rozpisanie wielkości poszczególnych przychodów i kosztów z zestawienia obrotów i sald i porównanie ich z danymi prezentowanymi w sprawozdaniu finansowym w celu zidentyfikowania, czy prezentowane zapisy w księgach rachunkowych są zgodne z księgami rachunkowymi.
- Analiza zapisów na kontach księgowych związanych z przychodami i kosztami w porównaniu z dokumentami źródłowymi i kontrola ich poprawności i prawidłowości.
- Analiza przychodów i kosztów na przełomie roku zgodnie z zasadą współmierności przychodów i kosztów, związana z dokładną weryfikacją zapisów na kon-

tach księgowych z dokumentami źródłowymi oraz z uwzględnieniem daty zamknięcia ksiąg rachunkowych i sporządzenia sprawozdania finansowego.

- Szczególna weryfikacja transakcji realizowanych wśród jednostek powiązanych z odrębnym wskazaniem wysokości zastosowanych stawek dla podmiotów powiązanych i niepowiązanych oraz pod kątem ich realności.

Należy też pamiętać, że największym i najważniejszym narzędziem biegłego rewidenta w reagowaniu na oszustwa księgowe z zakresu przychodów i kosztów – i które może być największą siłą nacisku na rzetelność, prawidłowość i wiarygodność sprawozdania finansowego – jest objaśnienie lub zastrzeżenie, które uwzględni on w swojej opinii wraz z raportem z przeprowadzonego badania sprawozdania finansowego. Nie wolno także zapominać, że główną rolą biegłego rewidenta nie jest wykrywanie oszustw i błędów w zakresie przychodów i kosztów. Taką rolę pełni kierownictwo jednostki i osoby sprawujące nad nią nadzór i to na nich ciąży obowiązek wdrażania procedur, które skutecznie wyeliminują potencjalne oszustwa w zakresie przychodów i kosztów.

6. Zakończenie

Oszustwa księgowe nie pojawiły się oczywiście dopiero w XXI wieku, bo już w latach 70. XX wieku niektórzy teoretycy z zakresu rachunkowości zwracali uwagę na pojawiający się problem trików finansowych pokrywających się z tzw. agresywną rachunkowością, czyli rachunkowością łamiącą obowiązujące standardy i prawa [Hulicka 2008, s. 50]. Niemniej jednak dynamicznie rozwijający się rynek, globalizacja jednostek gospodarczych i szereg zachodzących nowych aktywności i trendów sprawiają, że zagrożenie oszustwami księgowymi z zakresu przychodów i kosztów znacznie wzrasta. Jedną z przyczyn zaistniałej sytuacji może być fakt, że coraz częściej pojawiają się na rynku kapitałowym skomplikowane operacje i rozbudowane struktury organizacyjne o międzynarodowym zasięgu, które tworzą swoje sprawozdania finansowe w oparciu o jednostkowe sprawozdania finansowe sporządzane według różnych praw i różnych zasad. Skutkiem takiej sytuacji jest także większy nacisk organizacji międzynarodowych odpowiedzialnych za bezpieczeństwo obrotu gospodarczego na wprowadzenie działań mających na celu dostarczanie interesariuszom wiarygodnych informacji o sytuacji finansowej jednostek gospodarczych. Stąd także coraz więcej wymagań stawianych przed biegłymi rewidentami – jako osobami zaufania publicznego – mających uwiarygodnić rzetelność i prawdziwość informacji zawartych w sprawozdaniach finansowych, a zarazem w przychodach i kosztach.

Literatura

- Hulicka M., 2008, *Oszukańcza sprawozdawczość finansowa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Kutera M., 2016, *Nadużycia finansowe*, Difin, Warszawa.
- Kutera M., Hołda A., Surdykowska S.T., 2006, *Oszustwa księgowe – teoria i praktyka*, Difin, Warszawa.
- Kutera M., Surdykowska S.T., 2009, *Kryzysy gospodarcze a wiarygodność sprawozdań finansowych*, Difin, Warszawa.
- Pfaff J., 2008, *Wpływ rewizji finansowej na wiarygodność sprawozdania finansowego*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice.
- Przewodnik stosowania Międzynarodowych Standardów Rewizji Finansowej w badaniu małych i średnich jednostek*, t. 1: *Podstawowe pojęcia* i t. 2: *Wskaźniki praktyczne*, 2015, KIBR.
- Uchwała z 10 lutego 2015, Krajowy Standard Rewizji Finansowej 315 – *Identyfikacja i ocena ryzyk istotnego zniekształcenia dzięki zrozumieniu jednostki i jej otoczenia*, uchwała nr 2783/52/2015 Krajowej Rady Biegłych Rewidentów z dnia 10 lutego 2015 r. w sprawie krajowych standardów rewizji finansowej, zmieniona uchwałą nr 913/22a/2017 Krajowej Rady Biegłych Rewidentów z dnia 24 stycznia 2017 r. zmieniającą uchwałę w sprawie krajowych standardów rewizji finansowej.
- Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości, Dz.U. 2016, poz. 1047 z późn. zm.